

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ІМ. О.О.ПОТЕБНІ

На правах рукопису

Літвіннікова Ольга Іванівна

СЛОВОВІРНА ПАРАДИГМАТИКА
РОСІЙСЬКОГО ДІАЛЕКТНОГО ДІЄСЛОВА

Спеціальність: 10.02.02 — російська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ — 1995

АВ 32.542

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Відділі російської мови Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні Національної Академії Наук України.

Науковий консультант — доктор філологічних наук,

професор **Н. Г. Озерова**

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук,

професор **Н. Ф. Клименко**

доктор філологічних наук,

професор **С. М. Прохорова**

доктор філологічних наук,

професор **А. М. Поповський**

Провідна установа — *Харківський педагогічний університет ім. Г. Сковороди.*

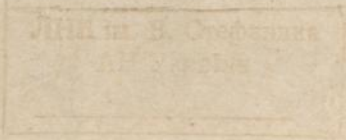
Захист відбудеться “27” червня 1995 р. о “15” годині на засіданні спеціалізованої ради Д.016.28.01 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук при Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.

(252001, Київ, 1, вул. Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.

Автореферат розіслано “15” травня 1995р.

Учений секретар спеціалізованої ради — доктор філологічних наук, професор

Handwritten signature **Н. Г. ОЗЕРОВА.**

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00779063 (W)

AB - 3257a

Комплексні одиниці словотвору є предметом дискусії у працях різних дослідників (О. А. Земська, Л. П. Клобукова, О. М. Тихонов, В. В. Лопатін, Р. З. Мурясов, Р. С. Манучарян, А. Д. Зверев, О. І. Мойсєєв, О. С. Кубрякова, П. А. Соболева, І. Онхайзер, М. Д. Степанова та ін.), однак правомірність запровадження поняття “словотвірна парадигма” (СП) в даний час стверджується конкретними дослідженнями, в котрих виявлено ряд структурно-семантичних характеристик СП як особливої одиниці словотвору на прикладі іменників, прикметників, дієслів сучасної російської літературної мови (Н. Г. Юсупова, І. О. Пугачов, Н. В. Давидова, С. Собіров, Р. М. Шамілова, Н. Ю. Штрекер, О. М. Шевчук, Є. Б. Бесолова, Т. С. Яруліна, Т. С. Морозова, Т. В. Чиканцева та ін.).

Доцільність вивчення СП з метою виявлення чинників, що визначають дериваційні можливості слова, сьогодні не потребує особливого обґрунтування: без опису СП непохідних і похідних слів усіх класів граматичних одиниць російської національної мови неможливо утворити повну картину структурно-семантичного упорядкування СП як системної одиниці словотвору.

Відкриваючи своєю дисертацією шлях до вивчення комплексних одиниць словотвору в говірках російської мови, вважаємо правомірним проведення серйозних теоретичних та описових досліджень на діалектному матеріалі, що є унікальним зразком природної системності мови.

Діалектну систему сучасних говірок розглянуто нами як синхронну категорію.

Актуальність дослідження визначається недостатньою вивченістю проблеми, що нас цікавить, у сучасній російській літературній мові, і цілковитою невивченістю її в говірках російської мови; тим, що дієслова паралельної похідності досліджуються не на матеріалі однієї

якої-небудь говірки або говірок одного регіону, а на прикладі всієї складної системи російських говірок; увагою до семантичного аспекту розгляду мовних явищ, який на сьогодні охоплює всі розділи мови та сприяє більш глибокому аналізу внутрішніх процесів і у словотворі.

Предметом дослідження є похідні дієслова, що мотивуються іменниками, прикметниками, числівниками, займенниками, прислівниками, прийменниками, частками, вигуками і звуконаслідувальними словами, словами категорії стану, стійкими словосполученнями (СС).

Мета роботи – дати повну системну структурно-семантичну характеристику похідних у дієслівних зонах СП "зовнішньодієслівного" словотвору говірок російської мови.

Реалізація поставленої мети потребувала вирішення таких завдань:

– визначити корпус діалектних дієслів паралельної похідності і подати синхронний опис семантико-структурних відношень вказаних похідних з їх мотивуючими;

– виявити словотвірні значення (СЗ) та їх взаємодію зі словотвірними афіксами та способами творення аналізованих одиниць на різних дериваційних тактах;

– установити словотвірний потенціал різних типів мотивуючих слів (основ), специфіку дериваційної системи говірок російської мови;

– виявити і схарактеризувати типи семантичної співвіднесеності одиниць мотиваційних пар в умовах кожного СЗ і дериваційного такту з урахуванням усіх значень одиниць словотвірних пар для забезпечення більш глибокого пізнання словотвірної системи російської мови;

– проаналізувати словотвірні варіанти як один із типів відношень похідних у дієслівних зонах СП;

– описати множинність мотивації і визначити її місце в системі основних словотвірних характеристик дієслів, що вивчаються;

— у ході аналізу матеріалу підтвердити обумовленість функціональної єдності дистантно розміщених частин словотвірних афіксів їхньою формальною та семантичною єдністю;

— показати, що при такому типові аналізу для говірок російської мови більш притаманним виявляється парадигматичний тип словотворення.

Фактичну основу дисертації складає матеріал, що не був предметом спеціальної уваги лінгвістів (більш як 14000 одиниць), добутий з різних джерел, серед яких особливе місце займає “Словарь русских народных говоров” та його картотека як найбільш повні зібрання діалектної лексики всіх говорів російської мови. Залучаються, крім цього, дані 46 регіональних словників, статті з російської діалектології, матеріали для діалектологічного атласу російської мови і Загальнослов'янського лінгвістичного атласу, а також записи автора, зроблені під час діалектологічних експедицій у період з 1967 по 1987рр. у Карельську АРСР, Ленінградську, Горьковську, Псковську, Новосибірську, Мурманську, Архангельську, Вологодську, Липецьку області.

Методи дослідження. Мета і завдання визначили як основний описово-аналітичний метод. Виявлення компонентів, які виражені словотвірними формантами, семантичного наповнення полімотивованих утворень здійснювалось за допомогою компонентного аналізу. Результати словотвірного аналізу частково перевірялись методом слотвірного синтезу; у більшості випадків — опозитивним, трансформаційним методами. Використовувались також елементарні прийоми квантитативного методу опису лінгвістичних явищ (для характеристики словотвірної активності, регулярності і т.ін. словотвірних одиниць).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше здійснено спробу виявлення та комплексного опису дієслів паралельної похід-

ності говірок російської мови; в такому підході до вивчення матеріалу, який стверджує можливість семантико-граматичного опису словотвірної системи мови (межа смислова і формальна в похідному слові співпадають); у виділенні корпусу СЗ аналізованих похідних та засобів їх вираження; в установленні типології мотиваційних відношень одиниць словотвірних пар; у введенні в науковий обіг лексики зон СП “зовнішньодієслівного” творення.

Теоретичне і практичне значення роботи визначається передусім зверненням до семантичного боку словотвірного процесу.

Результати дослідження і теоретичні узагальнення пов’язані з можливістю їхнього використання у низці загальних і спеціальних курсів із загального мовознавства, російської діалектології, словотвору, морфології; у написанні навчально-методичних та навчальних посібників із російського словотвору, курсових та дипломних робіт. Матеріали дисертації можуть знайти застосування при написанні дериваційної граматики, в тому числі — контрастивного типу; в лексикографічній практиці, передусім, — в укладанні Словника СП російської мови, Словника словотвірних варіантів, словників словотвірних синонімів, антонімів, частининомвних словників. Дисертація надає можливість для зіставлення семантичних і дериваційних зв’язків досліджуваних дієслів на прикладі різних мов. Вивчення семантики діалектних похідних дієслів є важливим не лише для лінгвістики, але і для етнографії, соціальної психології.

Апробація роботи. Основні результати дослідження відбито в доповідях та повідомленнях на наукових та науково-практичних конференціях, семінарах, симпозіумах: м.Самарканд (1970-1978рр), м.Київ (1989, 1991, 1993, 1994рр), м.Харків (1989, 1991, 1993рр), м.Житомир (1983, 1994рр), м.Мінськ (1992, 1994, 1995рр), м.Баку (1981р), м.Москва (1983р), м.Смоленськ (1985р), м.Вільнюс (1986р), м.Тюмень (1989р),

м. Ярославль (1989, 1990рр), м. Єлець (1990р), м. Коломна (1991р), м. Львів (1989, 1990рр), м. Кам'янець-Подільській (1980–1993рр), м. Петрозаводськ (1992р), м. Орел (1989р); крім того — у 50-ти публікаціях загальним обсягом понад 40 друкованих аркушів.

Доповіді за окремими розділами дисертації було обговорено на засіданнях Відділу російської мови Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України (1993, 1994рр), та засіданні Вченої ради Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України (1994р). Весь текст дисертації обговорено на засіданні Відділу російської мови Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні (1995р).

Положення роботи були також предметом спеціальних навчальних курсів “Російська діалектологія”, “Сучасна російська мова (морфеміка, словотвір, морфологія)”, що читалися автором у Самаркандському ордену Трудового Червоного Прапора державному університеті ім. А. Навої (1966–1978рр) та Кам'янець-Подільському державному педагогічному інституті ім. В.П.Затонського (1979–1994рр), спецкурсів та спецсемінірів, факультативів.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, 5 глав, висновків, бібліографії, додатка (2-ий том).

На захист виносяться такі положення:

- 1) дієслівні зони типових СП є структурами із закритою кількістю членів: від слів кожної частини мови, кожної ЛСГ на кожному дериваційному такті в умовах кожного типу семантичної співвіднесеності одиниць мотиваційних пар можуть бути утворені похідні лише певних СЗ;
- 2) відношення багатозначної вершини СП зі своїми похідними визначають розбіжності між СП і СГ: в СГ кожне із значень мотивуючого полісеманта знаходить своє місце, в СП реалізуються не всі;
- 3) відсутність загальної кількісної диспропорції між відсубстантивними і відад'єктивними дієсловами в зонах СП багато в чому забезпе-

чується усталено-активними міжкатегоріальними афіксами, що формують продуктивні СТ – ядерну частину префіксально-суфіксальної підсистеми;

4) дієслівні зони СП непохідних мотивуючих є більш розгалуженими порівняно з дієслівними зонами СП з похідними мотивуючими;

5) словотвірна варіантність у системі діалектного дієслова – один із типів відношень одиниць паралельної похідності;

6) множинність словотвірної мотивації – явище реальне, не периферійне в говірках російської мови, не залежне від парадигматичності чи синтагматичності відношень у словотворі, може бути “підтримана” або “не підтримана” множинністю словотвірної структури і множинністю СЗ похідного;

7) забезпечення синхронності семантико-граматичного дослідження словотвірної структури похідного слова досягається усвідомленням його як щойно утвореного.

Зміст роботи

У вступі обгрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, об’єкт і предмет, наукову новизну, теоретичне і практичне використання результатів дослідження, сформульовано мету і завдання, визначено методи, вказано джерела дослідження, апробацію роботи, основні положення, що виносяться на захист, схарактеризовано структуру дослідження.

Глава 1 “*Дієслівні зони словотвірних парадигм відсубстантивного типу*” містить семантико-структурну характеристику похідних, мотивованих іменниками, що позначають неістот, істот (осіб і неосіб).

Одиниці дієслівних зон проаналізовано на основі виділених СЗ і засобів їх вираження, з урахуванням похідності-непохідності мотивуючих, семантичної співвіднесеності одиниць мотиваційних пар, їх моно-

і полісемантичності.

Встановлено, що твірну базу відсубстантивних дієслів складають переважно конкретні імена, найважливішою особливістю яких є багатосемний, дескриптивний характер значення, що репрезентує в мові різноманітність ознак позначуваного, що складаються із "... всього того, що може пов'язуватися в свідомості людини з предметним світом" (Н. Д. Арутюнова); нерідко це ускладнюється деталізацією назв предметів навколишньої дійсності і суто місцевими найменуваннями реалій.

Проте в мотивації дієслів беруть далеко не всі семантичні складники іменника: з величезної кількості ситуативних відношень між предметом і дією діалектна мова (як і мова взагалі) за допомогою відсубстантивних дієслів паралельної похідності відбиває лише кілька типових, таких, зокрема, в яких предмет є "зряддям" (те, за допомогою чого здійснюється дія): *утюжить, завичить, завичивать* та ін.; "засобом" (те, чим покривають, просочують і т.ін.): *умаслить, умасливать* і под.; "продуктом" дії: *прудить, опрудить, опрудивать* — 'сооружать/соорудить пруд' і т.ін.

Семантична роль мотивуючого імені може змінюватися залежно від місця, яке займає іменник у ситуації, позначуваній похідним дієсловом: *осветить, освещать* — 'снабдить/снабжать светом'; *засветить, засвечивать* (пор.: засветили свечку, лампу), крім цього, — 'воздействовать светом' и перен. — 'сильно ударить' і т.ін.

За характером участі мотивуючої семантики в побудові значення похідного, що визначається дією ряду чинників, у тому числі й типом смислових структур похідного і твірного, ми розрізняємо 4 види їх відношень: 1) однозначні похідні дієслова мотивуються багатозначними твірними іменниками (1 ← мн); 2) похідні та твірні є однозначними (1 ← 1); 3) похідні та твірні є багатозначними (мн ← мн); 4) багатозначні

похідні дієслова мотивуються однозначними іменниками (ми ← 1) (так само — у випадку опису дієслів відад'єктивної та ін. типів похідності).

Багатоаспектність семантики іменників дозволяє їм вступати у велику кількість словотвірних зв'язків. Семантичні відношення, що складаються між іменниками та похідними дієсловами, вирізняються надзвичайною різноманітністю, залишаючи проблему визначення СЗ відсубстантивних дієслів однією з найскладніших.

Нами встановлено, що семантична структура дієслівних зон з іменниками — неістотами у виході містить 34 СЗ, з істотами (особами) — 12 СЗ, з істотами (неособами) — 14 СЗ. При цьому 4 СЗ: 'стать/становиться тем, кто (что) назван(о) мотивирующим существительным'; 'стать/становиться похожим на того (то), кто (что) назван(о) мотивирующим существительным' характеризують похідні дієслова, незалежно від означення живих-неживих, 'істоти-неістоти' мотивуючих іменників. 6 СЗ: 'приобрести/приобретать того(то), кто (что) назван(о) мотивирующим существительным'; 'лишить/лишатъ того.../освободить/освободятъ от того...'; 'лишиться/лишатся того...' є спільними для дієслів паралельної похідності з іменниками на позначення живих та неживих (неосіб) у виході. 2 СЗ: 'делать/сделать тем(то)...' — для дієслів, що мотивуються іменниками істотами і неістотами (особами). СЗ 'вести себя подобно тому, кто назван (что названо) мотивирующим существительным' є спільним для одиниць дієслівних зон СП з іменниками, що позначають істот (осіб та неосіб) у виході.

Таким чином, із 34 СЗ, властивих дієсловом, що мотивуються іменниками-неістотами, такими, що не пересікаються, є: 'совершать/совершить действие с помощью того, что названо мотивирующим существительным'; 'покрывать(ся) — покрыть(ся) тем...'; 'наступать/наступитъ — начаться/начинаться тому, что названо мотивирующим'; 'наделять/наде-

литель тем...'; 'подвергать/подвергнуть действию того...'; 'подвергаться/подвергнуться действию того...'; 'испытать/испытывать действие того...'; 'приобретать/приобрести то...'; 'обретать/обрести то...'; 'совершать/совершить действие на том месте, что названо мотивирующим существительным'. З 12 СЗ дієслів з мотивуючими іменниками, що позначають істот (осіб) — 'быть...'; 'побыть...'; 'перестать быть...'; 'остаться/оставаться тем...'. З 14 СЗ, що характеризують дієслова, які мотивуються іменниками-істотами (неособами), — 'желать того...'; 'производить/произвести того...'.

У дисертації похідні дієслова в зонах СП схарактеризовано стосовно до кожного СЗ і до кожного типу смислової співвіднесеності одиниць мотиваційних пар, виявлено кількість одиниць у кожній із дієслівних зон. Встановлено, що менш численними є зони з іменниками, що називають частини тіла людини чи тварини: *лапать, залапать, слпать; перстить, переперстить* та ін.; назвами осіб за національністю, з темпоральними іменниками (хоча порівняно з російською літературною мовою кількість дієслів від них збільшено за рахунок ширшої сполучуваності словотвірних афіксів з мотивуючими основами): *понедельничать* — 'поститься по понедельникам', *средничать* — '... по средам', *субботничать* — '... по субботам', *осенничать* — 'убирать с полей, садов, огородов все, созревшее осенью' і т.ін. Невелика кількість таких утворень обумовлена обмеженням колом мотивуючих іменників, а також тим, що процес плинності часу позначається в російській мові за допомогою описових конструкцій. Говірки в цьому відношенні не є винятком.

Як правило, в утворенні дієслів, що характеризуються 4 видами смислової співвіднесеності одиниць мотиваційних пар, беруть участь 4 основних способи словотвору. Винятком є: 1) дієслова СЗ 'покрывать/покрыть тем...', серед яких немає похідних префіксально-суфіксально-постфіксального типу; 2) дієслова СЗ 'наделять/наделить тем...', які не

містять префіксально-суфіксальних і суфіксально-постфіксальних утворень. З іншого боку, в творенні дієслів певних СЗ, які не містять будь-яких типів семантичної співвіднесеності одиниць мотиваційних пар, можуть бути зайняті також 4 способи словотвору. В дисертації проаналізовано участь способів словотвору дієслів відсубстантивних СП кожного СЗ, що мотивуються іменниками-неістотами, істотами (особами і неособами), результати узагальнено в таблиці № 5 додатку до реферованої роботи.

Серед похідних мотивуючих активніші, ніж інші, у творенні дієслів іменники відсубстантивного утворення: *бабник, каплюжник, насильник, чудака* та ін.; іменники 'особи' відал'єктивного та віддієслівного типів є менш активними в творенні дієслів поведінки. Нерегулярна мотивація дієслів поведінки відал'єктивними та віддієслівними іменниками залежить від наявності-відсутності ідіоматичності в їхній семантиці: не беруть участі в утворенні дієслів поведінки імена, яким не властива ідіоматичність, або ж ті, що характеризуються мінімальною ідіоматичністю, наприклад, *молчун, ворчун, копун, враль* та ін. І, навпаки, віддієслівні іменники з ідіоматичною семантикою регулярно породжують дієслова поведінки: *сводня (сводник) → сводничать* і под. Наявність-відсутність дієслів тієї чи іншої словотвірної структури може бути обумовлена також похідністю-непохідністю мотивуючих іменників.

У дієсловах, що мотивуються іменниками-істотами (неособами), найпоширенішими є похідні з СЗ 'вести себя подобно тому, хто назван мотивирующим существительным'. Точки зору лінгвістів на мотивацію значень дієслів типу *кочетиться* (Тамб.), *набычиться* (широковжив.), *собачить(ся), шакалить, свинничают, котовать, кобелировать* і под. відмінні. Для носіїв говірок, власне, як і для носіїв російської мови взагалі, дієслова типу *шакалить, свинничают* і под. означають 'вести себя,

как шакал, свинья'; *ишачить* — 'работать, как ишак', тобто комунікативно релевантним є те значення дієслова, яке впливає з предметного значення імені.

З 4 основних способів словотвору, що беруть участь у творенні дієслів у зонах СП, найпродуктивнішим виявився префіксально-суфіксальний. Кількість іменників, що можуть брати участь у префіксально-суфіксальному творенні, є практично не обмеженою (в дисертації виділено 13 типів найменувань предметів, серед яких *назви осіб* і *назви абстрактних понять* деталізовано ще 5 групами).

Кількість префіксальних компонентів циркумфіксів відсубстантивних дієслів є близькою до максимальної кількості дієслівних префіксів російської мови. Серед суфіксальних компонентів найактивнішим є *-и*. В дієсловах просторового значення нами виділено 20 моделей, в дієсловах часового значення — 12.

З усіх діючих чинників, що впливають на вибір способу словотвору і його конкретного різновиду (тобто словотвірного афікса): 1) семантична структура об'єктивованого ідеального змісту; 2) семантика мотивуючої одиниці; 3) особливості матеріального боку мотивуючого; 4) сфера виникнення і вживання лексичної одиниці; 5) вживання афікса; 6) омонімічне відштовхування (наявність у мові взаємовиключаючих зв'язків); 7) ряд граматичних категорій, властивих для слів даної частини мови, — в кожному окремому випадку значущим виявляється один, у той час як визначальним завжди залишається об'єктивована семантика.

На стикі мотивуючого іменника та словотвірного афікса в деяких випадках відбуваються такі перетворення: а) усічення твірного, особливо якщо воно являється похідним; б) нарощення; в) чергування; г) чергування з випаданням чи появою випадного голосного; д) накладання частини суфікса на фіналь основи мотивуючого.

В главі 2 “Дієслівні зони словотвірних парадигм із прикметником у виході” встановлено, що мотивуючими є якісні прикметники, які у переважній своїй більшості є непохідними.

Семантична структура дієслівної зони СП нараховує 11 СЗ, які в процесі функціонування можуть уточнюватися прислівниками, що вказують на ступінь ознаки і входять до словосполучення-перифрази, серед яких є і одиниці діалектного характеру.

Щоб уникнути надмірного деталізування класифікації, всі мотивуючі прикметники подаємо 2 великими групами: прикметники, що називають “зовнішні” і “внутрішні” ознаки предмета.

Одиниці дієслівних зон СП, що мотивуються похідними і непохідними прикметниками, які називають “зовнішні” ознаки предмета, із СЗ ‘стать таким...’ характеризуються 4 типами семантичної співвіднесеності одиниць мотиваційних пар, є префіксально-суфіксальними і префіксально-суфіксально-постфіксальними за структурою. Особливістю є те, що дієслова, які мотивуються складно-суфіксальними прикметниками — *косоротый, кособокий, косолапый* — сполучаються з іменниками-неістотами: Забор (дом, дубок) *скосоротился* і под.

Загальноприйнята в лінгвістиці думка про те, що слова, активно вживані як життєво необхідні, характеризуються й відповідною словотвірною активністю, знаходить певне підтвердження в наших матеріалах, але не може бути абсолютизованою. Так, у групі прикметників-назв кольору, що мають високий словотвірний потенціал, є й такі, що будучи високочастотними у мовленні, “дають” по 2–3 похідних дієслова: *осереть* (Арх., Волог., Горьк.), *оброзоветь, срозоветь* (Арх.) та ін. Часто кількість похідних коригується участю як мотивуючих місцевими назвами тих чи інших ознак: *синий* і *кубовый* і под.

Дієслова з СЗ ‘стать таким...’, що мотивуються непохідними прик-

метниками-назвами “внутрішніх” ознак предмета, з будь-яким із 4 типів семантичної співвіднесеності одиниць словотвірних пар є також префіксально-суфіксальними і префіксально-суфіксально-постфіксальними за структурою. Дієловам із співвідношенням “мн ← мн” властиві паралельна і перехресна мотивації.

У творенні дієслів, що мотивуються похідними прикметниками на -н-, -ив-, -оват- і мають семантичну співвіднесеність “1 ← мн”, зайняті 3 способи словотвору: префіксально-суфіксальний, префіксально-суфіксально-постфіксальний, суфіксально-постфіксальний; із співвідношеннями “1 ← 1” (на -н-, -оват-, -л-, -уч-) та “мн ← мн” — 2 способи словотвору: префіксально-суфіксальний і префіксально-суфіксально-постфіксальний. Дієловам із співвідношенням “мн ← мн” властива перехресна мотивація.

Ступінь повноти дієслівних зон СП відад’єктивного типу є різною за рахунок відсутності певних видів семантичної співвіднесеності дієслів з їх мотивуючими деяких СЗ і нульового словотвірного потенціалу ряду прикметників: у похідних СЗ ‘стать/становиться таким...’ не репрезентована семантична співвіднесеність “мн ← 1” у мотивації дієслів похідними прикметниками, що називають “зовнішні” ознаки предмета, а також — непохідними і похідними прикметниками, що називають “внутрішні” ознаки предмета; нульовий словотвірний потенціал властивий непохідному прикметнику “зовнішніх” ознак *плохой*; серед дієслів СЗ ‘делать таким...’ — немає семантичної співвіднесеності “мн ← 1” — у випадку їх мотивації непохідними і похідними прикметниками “зовнішніх” ознак предмета; нульовий словотвірний потенціал мають непохідні прикметники *кривой, плохой*; похідні: *нелюдный, хриплай*; немає семантичної співвіднесеності “мн ← мн” при мотивації похідними прикметниками “внутрішніх” ознак предмета; нульовий словотвірний

потенціал властивий прикметникам *ретивий, смелый*, що називають “внутрішні” ознаки предмета; СЗ ‘быть таким...’ — немає семантичної співвіднесеності “мн ← 1”, “мн ← мн” дієслів з мотивуючими непохідними прикметниками “внутрішніх” ознак предмета.

Взаємовідношення одиниць словотвірних пар ускладнюються: 1) омонімією мотивуючих прикметників, яка породжує омонімію похідних: *розный*, — ‘различный, разный’ і *розный* — ‘ветхий, дырявый, худой, со щелями или дырами’ (*вырознять, вырознить*); 2) енантіосемією похідних: *выкривить, выкривлять* — ‘сделать/делать кривым’ і ‘сделать/делать прямым’. Пор.: Не стафь саласки х печке, полозья упеть *выкривлять* придецца: их ф тепле-го сводит (КАССР); 3) різницею семантичних об’ємів мотивуючих (в одних говірках прикметник є моно-, в інших — полісемантичним), що спричинює те, що похідні дієслова характеризуються різними типами семантичної співвіднесеності.

У повсякденно-побутовому спілкуванні з усіх дієслів із СЗ ‘становлення признака’ найуживанішими є похідні 5 груп: 1) зі значенням ознаки кольору; 2) зі значенням негативних фізичних якостей (про неживі предмети); 3) зі значенням негативних фізичних якостей (про живі предмети); 4) зі значенням становлення за внутрішніми якостями, складу розуму, рисами характеру і т.ін.; 5) зі значенням зовнішньої зміни під впливом (внаслідок) внутрішніх змін: *брюхатеть* — ‘беременеть’, *пьянеть, худеть* і т.ін.

Найчисельнішою є кількість похідних 4 основних СЗ: ‘стать/становиться таким...’, ‘сделать/делать таким...’ у дієслівних зонах СП з прикметниками, що називають: а) “**зовнішні**” **ознаки предметів**: *белый* (26), *черный* (23), *красный* (19), *желтый* (18), *круглый* (17), *длинный* (14), *крупный* (13), *голый* (13) та ін.; б) “**внутрішні**” **ознаки предметів**: *равный* (20), *рыхлый* (19), *бедный* (17), *кислый* (17), *смирный*

(16), глухий (13), жадний (12), і ін.

Прикметники, яким властивий нульовий словотвірний потенціал, виявляють 2 типи мотивуючих: 1) прикметники, від яких взагалі не утворюються дієслова: *окатный* — ‘округлий’; *долевой* — 1. ‘продольний’; *продувной* — ‘хитрий, пронырливий’ (ср.: продувная bestия) і под.; 2) прикметники, від яких немає похідних дієслів лише деяких СЗ: *болезный, букатый, седой, серый, плохой, хриплый, нелюдный, кривой, смелый* та ін.

Мотиваційні зв'язки ЛЗ вихідних прикметників і їх похідних дали можливість побудувати класифікацію, в якій усі типи зв'язків розділено на групи за ознакою: “вид базового (вихідного) значення мотивуючого прикметника”: 1) базовим є ЛЗ мотивуючого прикметника; 2) базовим є 1-ше значення мотивуючого прикметника; 3) базовим є 2-ге значення мотивуючого прикметника і т.ін., — і зробити висновок, що кожний з типів мотиваційних зв'язків має свою сферу дії, свою питому вагу, хоча жорстких меж між ними немає. Найбільш високою є активність в основних значеннях мотивуючих прикметників. Від них утворено найбільшу кількість дериватів. Від других значень — менше, від третіх і т.ін. — ще менше і взагалі рідко. (Пор. інший важливий чинник формування дієслівних зон СП: в міру віддалення від непохідної основи словотвірний потенціал скорочується).

Семантична організація похідних слів, яка значно відрізняється від семантичної структури похідних, не знаходить послідовного відображення в глумаченні значень похідних слів, які в традиційній лексикографічній формулі подані таким чином: “производные глаголы — ‘стать..., становиться..., делать..., сделать...’ + мотивирующее прилагательное”. В цій формулі не розкрито з необхідною повнотою семантичне співвідношення словотвірно пов'язаних слів. Конкретизація значення відбувається у тексті. На прикладі дієслів зі СЗ ‘приобретения’, ‘проявления’,

'наделення' ознакою в роботі показано семантичні моделі їх реалізації. Встановлено, що для реалізації дієсловами групи 'приобретения признака' необхідні додаткові покажчики, роль яких виконують факультативні учасники номінованої дієсловом ситуації — різні обставини міри, ступеня, способу дії, які передаються прислівниками, що позначають поступове зростання інтенсивності дії протягом її тривалості: *постепенно, быстро, все боле и боле, мало-помалу, тут да инде* (кое-где) і т.ін.; вони є особливо необхідними, коли в тексті буває важко розрізнити, де реалізується СЗ 'приобретать признак, названный мотивирующим прилагательным': Свет в окошке *голубел*, а подошли, фсе тёмно... Лес *пестрел* из-за реки, каг домой-то ворочались (Арх.) та ін. (відад'єктивне дієслово починає позначати 'проявление признака' як наслідок його 'становлення'). Система покажчиків (локальних і темпоральних) в одних випадках є обов'язковою, в інших — факультативною: для реалізації похідними дієсловами СЗ 'проявляют признак...' обов'язковими виявляються суб'єкт і локальні конкретизатори, факультативними — темпоральні покажчики, що визначають час 'проявления признака', і означальні покажчики з семантикою, не пов'язаною з динамічністю тривалості дії: Не токмо на руках, на голове *цернала* сажа-та (Волог.). У дієсловах зі СЗ 'наделения признаком' обов'язковими є покажчики суб'єкта, дії і об'єкта. Відад'єктивним дієсловам зі СЗ 'делать/сделать таким...' властива переважно суб'єктно-об'єктна валентність.

Обмеження на лексичні зв'язки словотвірно пов'язаних слів накладає межі в самих мотиваційних відношеннях. Спільна межа мотиваційних відношень у значенні відад'єктивних дієслів визначається їх категоріальними значеннями: відад'єктивні дієслова вказують на зовнішню по відношенню до субстанції ознаку, яка має часову і просторову перспективу. Прикметники ж позначають постійну (незмінну) ознаку суб-

станції. Ці чинники дозволяють думати про те, що мотивованість похідних слів здійснюється у певних межах, що вона має вплив лише на становлення нової лексичної одиниці. Вплив на її подальший розвиток і функціонування похідного слова виявляється непрямим: так, дієслова, мотивовані прикметниками, що називають колір, вільно сполучаються з іменниками семантики події, ознаки кольору яких є нестабільними, ситуативними. Мотивуючі прикметники в той же час мають не таку широку (порівняно з дієсловами, що від них походять) сполучуваність, пор.: *чернели сумерки, небо краснеет* і под.

На іменники-істоти поширюється дія, позначувана дієсловами з семантикою 'становлення признака', які називали вікові особливості іменника-особи: *дряхлеть, стареть, взростеть* і под. Те ж саме і в дієсловах зі значенням 'становлення "внешних" признаков', що містять оцінну характеристику: *дурнеть, милеть, нежнеть* і под., в дієсловах 'становлення' ознак, пов'язаних зі станом здоров'я людини чи тварини: *слабеть, паршиветь, легчать* і под.

Максимально наближеною до лексичної сполучуваності мотивуючих є лексична сполучуваність відад'єктивних дієслів, утворених від прикметників, які називають фізичні ознаки, при суб'єкті, вираженому іменником, що позначає істоту.

Дієслова зі СЗ 'делать/сделать таким...' характеризуються широким діапазоном референції у відношенні суб'єкта; в позиції суб'єкта при них можуть вживатися імена предметної семантики: імена осіб, неживих предметів. Розширення сфери застосування може відбутися у цієї групи дієслів теж за рахунок актуалізації потенційних сем вихідного прикметника, що призводить до послаблення мотиваційних зв'язків словотвірно пов'язаних слів.

У системі полісемантичних відад'єктивних дієслів зв'язки з семан-

тикою мотивуючих прикметників від значення до значення можуть послаблюватися. Відбувається це, зокрема, за рахунок актуалізації в окремому значенні дієслова потенційних сем, представлених у семантиці мотивуючих прикметників і не реалізованих в основному значенні дієслова. Послаблення мотиваційних зв'язків може відбуватися завдяки смислового прирощенню, яке отримує дієслово на підставі асоціацій, що виникають, а також внаслідок спеціалізації позначуваної дієсловом дії. В роботі це показано на прикладі дієслова *чернить*. Таким чином, межі мотиваційних відношень визначаються категоріальним значенням дієслова, наслідками їх внутрішньослівного семантичного розвитку. Семантична характеристика відад'єктивних дієслів як одиниць вторинних складається не лише на основі мотиваційної обумовленості їх зв'язків, але і явищ, що доповнюють вихідну мотивацію.

Глава 3 “Одиниці словотвірних парадигм інших типів “зовнішньо-дієслівної” похідності” містить аналіз нечисленних похідних у дієслівних зонах СП, мотивованих числівниками, займенниками, прислівниками, прийменниками, частками, вигуками і звуконаслідувальними словами, словами категорії стану, СС — на основі СЗ, словотвірних засобів, що їх оформляють, способів словотворення, дериваційних тактів.

3.1. Крім СЗ дієслів, що мотивуються числівниками, які виділяються граматиками російської мови, нами виділено СЗ ‘совершать/совершить к.-л. действие столько раз, сколько названо мотивирующим числительным’: *троить* (поле), *истроить* (каравай) та ін.

Семантична співвіднесеність багатозначних дієслів, що мотивуються багатозначними числівниками, характеризується тим, що в формуванні семантики похідних зайняті лише І-ші значення мотиваторів. Смыслоразрешительную функцію може виконувати наголос: *одво́ится* (про тварин) — ‘родить двух детенышей’, але *одвои́тся* — ‘выручить в два раза

більше вложеного'.

Відносно невелика в говірках кількість дієслів, мотивованих кількісними числівниками, пояснюється, по-перше, лексично обмеженим коренесловом мотивуючих непохідними основами (похідні числівники в творенні дієслів не беруть участі), по-друге, їх вибірковістю у процесі сполучуваності зі словотвірними афіксами і труднощами, пов'язаними з цією сполучуваністю: умови пристосування і поєднання мотивуючих числівників зі словотвірними афіксами є такими, що в кожному конкретному випадку спричиняють додаткові засоби, які дослідниками називаються по-різному: інтерфікси (О.А.Земська та багато інших), формальні морфемоїди (В.Г.Головін).

3.2. Дієслова, що мотивуються займенниками, включають однозначні похідні префіксально-суфіксальної і префіксально-суфіксально-постфіксальної структури, утворені від присвійного займенника *свой*, зі СЗ 'делать/сделать чьим', 'стать/становиться чьим': *засваивать, засвоить* (Твер.), *обосваивать, обосвоить* (Вят., Перм.), *присвоятъ* (Арх., КАССР), *присваивать* (широковжив.), *присвоиться, присвоятся, присвоятся* (Ряз., КАССР) та ін. Пор.: Ой, Дуня, зачем ты так яво *присвоилъ*? Он уходицъ иль застрялитель тябя (Ряз.). *Засвоил* (о соседе) себе мою землю (Твер.). Кошка-та *присвоилася* к вам, да куды з добром, какая хорошая, ласковая, а не ко фсем так-то скоро *присвояецца* да ластипца (КАССР). А то нам прилятал уодъ два (голубь), и лавили яво, ныни дей-тъ нету, — *присвоилси* (Ряз.).

Означальний займенник *сам* є мотивуючим для дієслів зі СЗ 'становиться/стать тем...' суфіксальної і префіксально-суфіксальної структури: *саметь, осаметь* (Волог., Горьк., Яросл.), які в 1-ому значенні мотивуються 1-им значенням (з 5) займенника *сам*; в 2-ому — 'постареть, подурнеть, перестать следить за собой' (Волог.) — значенням 'один',

відомим у багатьох говірках і в просторіччі. Пор.: Как *самееш*, дак и не прибираш, не вариш да (Арх.). Однозначні дієслова зі СЗ 'сделать/делать тем...': *осамить*, *осамливать* (Даль — без вказ. місця) мотивуються І-им значенням займенника *сам*.

Загальна кількість дієслів, мотивованих особовими займенниками, СЗ яких може бути сформульовано 'совершать/совершить действие, связанное с частым употреблением соответствующих местоимений', є також невеликою в зонах СП, проте деякі з них: *якать(ся)*, *тыкать(ся)*, *мыкать(ся)*, *выкать(ся)*, є широкоживаними в мовленні носіїв говірок. Характерною ознакою одиниць даної групи є їх приналежність до однієї ЛСГ: це дієслова 'мовлення'. Пор.: Тверёзой дак и не слышно ево, а поддас (выпьет спиртного) и *якат ы якат*, не остановиш, — противно (КАССР). "Мы то, мы сё зделаем", — хвастался новой-от прещедатель, да фсё каг было, осталося, — *мыкать* каждой можот, а вот сделать-то... (Волог.) і т.ін.

Питально-відносні займенники *кто*, *что* в різних модифікаціях — *хто*, *чо*, *штё* і т.ін. виступають як мотивуючі для суфіксальних і суфіксально-префіксальних дієслів, які функціонують в усіх говірках російської мови. Пор.: Будёт *чокать*, заладил своє "А чо?" "А чо?" — Иди, делай, тебе говорят, а *не чокай*, не то получиш у меня (Горьк.). *Прочокал* год-от, *начокал* на свою голову, теперя сиди, ума набирайся летом, как со фсем вместе не хош учицца (Арх.). Мы веть *штокать-то* не можэм, молодья-те фсе говорят "што", а мы, старики, — фсе "чо" да "чо" (Перм.).

3.3. Похідні відприслівникового типу в складі дієслівних зон СП численніші порівняно з відзайменниковими. Співвіднесені за видом, такі дієслова зберігають тісні зв'язки з прислівниками, що їх мотивують, позначаючи: а) просторові відношення (СЗ 'быть.../побыть.../про-

быть.../перестать быть где-либо'); б) образу і способу дії (СЗ 'совершать/совершить действие так, как названо мотивирующим наречием'), пор.: *корелить, закорелить* (Твер., КАССР), *исподлобничать* (Горьк.) та ін. Наприклад: Он mine сразу не показался (не понравился), подвонной какой-то, *исподлобничает* (глядит исподлобья) да прищоптывает что-то (Горьк.). Тот фсе *переиначит*, слова ему лутше не скажы, не то потставит (подведет) тебя (Волог.).

Специфіку похідних дієслів відприслівникового утворення складає їх однозначність, обумовлена однозначністю мотивуючих (винятком є лише прислівник *сплошь*).

Із числа означальних у ролі мотивуючих виступають прислівники образу і способу дії, прислівники якості, кількісно-означальні, прислівники спільної дії. З розряду обставинних — місця, в поодиноких випадках — мети і часу. В утворенні відприслівникових дієслів беруть участь 4 основних способи словотвору.

3.4. Вигуки досить активно виступають як мотивуючі для дієслів ЛСГ 'речи и звуковых действий' суфіксального, префіксально-суфіксального і суфіксально-постфіксального типів із співвідношенням одиниць мотиваційних пар "1 ← 1". Особливо активними є імперативні вигуки, що виражають вольові вияви людини: "зов, оклик, обращение", передусім — вигуки для підкликання свійських тварин: *цылькать, зацылькать, поцылькать* (Перм. Костром.), *барькать, кытькать* (Новосиб.) та ін.; "приказ, побуждение, запрет": *айдакать, цураться, баукасть* та ін.; "приветствие, прощание, клятва": *досвиданькасться, подосвиданькасться, здравствоваться, поздравствоваться, спасибовать, поспасибовать* і под.

Семантику багатозначних мотивуючих по-різному відбито у семантиці похідних дієслів: 1) весь смисловий об'єм бере участь у формуванні семантики похідних; 2) 1-ше значення мотивуючого вигука формує

семантику похідних.

Широко подані як мотивуючі для дієслів суфіксального і префіксально-суфіксального типів емоційні вигуки: *о, а, и, э, ой, ох, эх, эй* та ін. Як правило, дієслова, що мотивуються вказаними вигуками, є широко-вживаними в мові носіїв говірок, але майже не фіксуються в діалектних словниках. Існуюча в російській мові закономірність, пов'язана із залежністю-незалежністю смислу вигуків від інтонації і контексту (відповідно — розрізнення вигуків із стійким і нестійким значенням) у говірках часто буває відкоригованою і свідчить про те, що вигуки не завжди є соціально усвідомлені як загальноприйнятий вираз емоцій цілого народу.

З числа звуконаслідувань як мотивуючі найчастіше вживаються ті, що передають “звуки животных, птиц” і “звуки людей”. Менш активними є звуконаслідувальні слова “звуки, образующиеся при различных действиях человека”, а також — “звуки, издаваемые предметами”, “звуки явлений природы”. Наприклад: *Весь лес обухали*, пока нашли их... (о детях), а уснули, наелися малины-то, розомлели на солнышке, да уснули (Горьк.). Заснул? Пиристал *баукацца*. Друзэй (ребенок) *баукацца*, сам сайе *баукаить* (Ряз.). Я, бывало, чево делаю, а он меня зовет (о внуке), я ево: “Андрюшенька!” — Он мне: “Ай” ...*Поайкал*, да надоело мне с им играть, уснул, сам ы не заметил, как (Ленингр.). Глякъ, как сарокъ *тиликаить*, етъ, үрять, сё к үстям. У миня нъ витле (Ряз.). Када в насетки, ана *квкаить*, а када в насетки ни садилца — *кудакчить* (Липецк.). *Пошьшкала* (помела веником) посередине, а в углах каг был мох, так ы остался, ой, дефка, ремешок по тебе плачот (Горьк.) і т. ін.

3.5. Як мотивуючі для дієслів різної структури виступають СС, що характеризуються різним ступенем зрощеності компонентів. Дієслова,

утворені на основі таких словосполучень, як правило, в своїй структурі містять один із компонентів і є однозначними: *домашничать, подомашничать; больничнить; опогодиться, опогаживаться* і под. Зберігають у своєму складі мотивуючі словосполучення нечисленні дієслова складносуфіксального та префіксально-суфіксального типів, якщо мотивуючим сполученням є: 1) числівник + іменник: *стреножить, стренаживать* (коня); 2) прикметник + іменник: *худославить*; 3) дієслово + іменник: *скалозубничать*; 4) іменник + дієслово: *соловозничать*; 5) займенник + дієслово: *самодельничать*. Пор.: Сёгуду фсю зимушку *пробольницънила*, а толку не рожна нету, ладно 100% оплата — и фсе радости. Нутро у меня болит, а нонешны враци не находяд болести-то (Арх.). Онолда (на днях, недавно) Дуня была в больнице, дак ладно Сергей *домашничал* (Перм.) і т.ін.

Чинники, що обумовлюють функціонування СС (в тому числі — ФО) у ролі мотивуючих, можна звести до таких: 1) необхідність поповнення лексичного фонду говірок; 2) тенденція до експресивності; 3) принцип економії мовленневих зусиль. Проте відфразеологічний словотвір не входить у ядро словотвірної системи говірок російської мови, оскільки в цей процес включено обмежену кількість СС і ФО у ролі мотивуючих, а сам процес творення дієслів, мотивованих словосполученнями, має нерегулярний характер.

3.6. Поодинокими утвореннями представлені в зонах СП суфіксальні, префіксально-суфіксальні, префіксально-суфіксально-постфіксальні дієслова, що мотивуються словами категорії стану: *обранеть, развиднеть, развиднеться, отлегчить, отлегчивать* (Амур., Том., Мурман., КАССР) та ін.

3.7. Дієслова, мотивовані прийменниками, є також нечисленними в говірках російської мови: суфіксального типу — *скрозить, противни-*

чать, поперечить (Арх., Влад., Костром., Ср. Урал.); префіксально-суфіксального — *запоперечить* (Хаб.); суфіксально-постфіксального — *сопротивляться* (широковжив.). Пор.: Ево вызывали ф Князь-Волхонку, а стариг *запоперечил* у меня, некак не могла уговорить (Хаб.). Побудёт у родителеф-то, дак спасу некакова нету, так распустят, фсё *противица* туд да моргуёт, озоруёд да (Волог.).

3.8. Як мотивуючі для невеликої кількості дієслів СП виступають частки кількох розрядів: 1) постпозитивна *-то*: *токать, затокать, потокать, оттокать* (Свердл., Иркут., Перм., Горьк.); 2) стверджувальна *да*: *дакать, надакать, подакать*; 3) спонукальна *ну*: *нукать, понукать, занукать*; 4) заперечна *не*: *некать, понекаать, отнекиваться*; 5) частка *на* в значенні присудка 'возьми, бери, получай': *накать, занакать, понакать*. Пор.: Дефки твои ровно как тожо *затокали* с нами (стали употреблять в речи частицу *то*) (Иркут.). Ой, дефка, *надакаёш* на свою головоньку (Ленингр.). Не *нужай*, не запрёк (широковжив.). Я те *понекаю* (широковжив.). Плòхо говорид да мало, а Шарика (собаку) больно любит, ручошку протянёд да *накаёт*, ровно большая, зовёт к себе, приманиваёт, вроде кормить хочот (Горьк.).

Глава 4 "*Словотвірні варіанти як один із типів відношень у дієслівних зонах словотвірних парадигм*" містить аналіз похідних, утворених від одного й того самого мотивуючого на одному словотвірному такті, тотожних за значенням і стилістичним забарвленням, які розрізняються лише словотвірними афіксами. Таке розуміння дещо звужує коло словотвірних варіантів, окреслене цілою низкою дослідників (О.С.Ахманова, Р.П.Рогожникова, К.С.Горбачевич, М.М.Янценецька та ін.), але саме воно дозволяє відмежувати власне словотвірні варіанти від інших типів варіантів. До розряду словотвірних варіантів не входять такі пари, між компонентами яких складаються відношення похі-

дності: 1) коли один член варіантної пари має непохідну основу, інший — похідну, між ними встановлюються відношення послідовної похідності; 2) коли обидва члени варіантної пари є похідними, але один з них має на один словотвірний ступень більше*. Словотвірні варіанти в розумінні В. В. Лопатіна, В. М. Немченка та інших дериватологів — як спільнокореневі слова, тотожні за значенням, що розрізняються варіантами однієї й тієї ж словотвірної морфеми, типу *калмыкский* і *калмыцкий* — ми вважаємо морфологічними.

Нами виявлено корпус словотвірних варіантів, здійснено їх семантико-структурну характеристику, де головну увагу зосереджено на встановленні семантичної співвіднесеності похідних, що нас цікавлять, з їх мотивуючими (іменниками, прикметниками, вигуками і звуконаслідувальними словами), визначено “внесок” семантики мотивуючих в семантичну структуру похідних; описано словотвірну силу мотивуючих, можливості їх сполучуваності зі словотвірними афіксами.

4.1. Дослідження структури відсубстантивних дієслівних словотвірних варіантів з урахуванням механізму їх породження дозволило встановити очевидну перевагу утворень 1-ого дериваційного такту. Вивчення способів словотворення в аспекті їх участі в продукуванні варіантних дієслів — виділити як найбільш продуктивні префіксально-суфіксальний і префіксально-суфіксально-постфіксальний; показати, що в мові діалектного типу досить багато варіантів різних способів словотвору. Аналіз словотвірних варіантів у системі дієслівних зон СП на основі співвіднесеності з **семантично** мотивуючими їх іменниками дозволив виділити комплекс афіксів, зайнятих в їх виробництві, в тому числі — трикомпонентні дистантні афікси (триплекси), що беруть участь в утворенні префік-

* В. Г. Головин, Л. И. Ройзензон, О. И. Соколова. Русский диалектный инверсарий // Учебное пособие. Самарканд, 1974. — С. 17-21.

сально-суфіксально-постфіксальних і префіксально-складносуфіксальних варіантних похідних; порівняти “поведінку” останніх в дієсловах, що не є варіантними, виявити закономірності та особливості.

В межах суфіксального способу творення варіантних похідних найпродуктивнішими виявились -и- і -нича-. Якщо навіть допустити, що деякі з дієслів утворено за аналогією збирачами чи мовцями, то й це, безумовно, є цікавим як вияв можливостей варіантного словотвору на -и (ть) і -нича-(ть) у межах певних структурних і семантико-словотвірних груп слів.

З урахуванням території поширення словотвірні варіанти, мотивовані іменниками, що позначають істот, розділено на 2 групи: 1) міждіалектні та 2) внутрішньодіалектні; що мотивуються неістотами — на 3 групи: крім двох названих, — літературно-діалектні. Практично ж послідовне розмежування подібних явищ є складним, оскільки досі не визначено ареали для більшості словникового складу говірок. Термін *варіант*, таким чином, використовується в роботі незалежно від того, чи маються на увазі факти словотвірної системи однієї говірки, одного регіону чи всіх говірок російської мови.

4.2. Дієслівні словотвірні варіанти, мотивовані прикметниками, порівняно з відсубстантивними, менш численні, з більш чіткою системою СЗ, що ними передаються (всього нами виділено 7 типів СЗ, серед яких переважає ‘стать таким...’). Засоби, що обслуговують вказаний тип СЗ, здебільшого пов’язані з комбінованими способами словотвору. Спостереження над мотиваційними відношеннями одиниць словотвірних пар із позицій синхронного семантико-граматичного підходу дозволяють думати про те, що в мові діалектного типу, як, ймовірно, в російській мові взагалі, існує лише відношення “безпосередньої” мотивації, що поняття “опосередкована мотивація”, яке в свій час ввів у науковий

обіг І.С.Улуханов, є зайвим, а відповідний термін надлишковим.

Фактичний матеріал словотвірних варіантів дієслівних зон СП не руйнує відоме положення про те, що основу відад'єктивного дієслівного словотвору взагалі складають якісні прикметники. Пояснюється це семантичними особливостями прикметників: лише якісні називають ознаку або якість безпосередньо лексичним значенням своєї основи, причому ознака або якість можуть бути властивими особі чи предмету більшою або меншою мірою. Звідси можливість участі якісних прикметників у словотворі дієслів зі значенням 'наделення признаком' і відсутність такої можливості у відносних і присвійних. У більшості дієслівні варіанти утворюються від непохідних мотивуючих. Серед похідних мотивуючих лише відсубстантивні прикметники на -н- типу *грязный, холодный* і т.ін. Не утворюються словотвірні варіанти від прикметників, які не здатні виконувати функцію предиката; зі значенням ознаки, яка за ступенем інтенсивності перевищує існуючу норму, а також — від прикметників, що позначають ознаку, не здатну посилюватися. Майже всі варіантні дієслова відад'єктивної похідності мотивуються прямими (найчастіше — першими) значеннями полісемантичних твірних.

4.3. Вигуки і звуконаслідувальні слова лише в поодиноких випадках є мотивуючими для словотвірних варіантів дієслова. Пояснюється це специфічністю словотвірних зв'язків між названими категоріями слів. Загальне значення варіантних дієслів, що мотивуються звуконаслідувальними словами, сформульовано нами як 'действие по звукоподражанию'; мотивованих вигуками — 'совершать/совершит действие, используя то, что названо мотивирующим'. В похідних відгукового типу можливість з'єднання словотвірних афіксів і звуконаслідувальних мотивуючих забезпечують "міжморфемні прокладки" -к-, (-ч-), -нык-, (-ныч-), а також — явище скорочення мотивуючих. Нечисленність варіантних похідних, мо-

тивованих вигуками і звуконаслідувальними словами, свідчить про те, що на рівні варіантних утворень досить чітко простежується несумісність мотивуючих із дієслівними словотвірними афіксами.

4.4. У лексикографічній традиції словотвірні варіанти подано по-різному: найбільше — в різних (окремих) словникових статтях, при цьому семантизація їх проводиться також неоднаково: а) без використання не лише найбільш близького за смислом і структурою, але і спільнокореневого слова; б) з використанням спільнокореневого, яке проте не є мотивуючим; в) з використанням мотивуючого; г) семантика похідних тлумачиться за допомогою діалектного слова, часто — загальноросійського за вживанням, яке проте не є мотивуючим. У словниках, які розміщують досліджувані похідні в одній словниковій статті, семантизація їх здійснюється також по-різному. В дисертації сформульовано принципи укладання і запропоновано фрагменти словникових статей для Словника словотвірних варіантів російського діалектного дієслова. Подібний словник фіксує останній дериваційний такт, який дозволяє побачити механізм формування СЗ, визначити ступінь активності ЛЗ вихідного слова (вихідних слів — при полімотивованості похідних); при алфавітному розміщенні матеріалу ряди словотвірних варіантів, якої б довжини вони не були, вміщуються в одну словникову статтю. Одним із принципів всебічної семантизації діалектного слова вважаємо принцип системності, який пропонує розкриття значення словникової одиниці на основі обліку системних відношень, передусім парадигматичних. Істотною в розкритті реальної семантики діалектного слова повинна бути орієнтація на мовну свідомість носіїв говірок. Разом з тим заборона на використання в діалектному словнику лексем, не відомих носіям говірки (говірок), очевидно, повинна бути відносною, оскільки “систему неможливо описати зсередини лише на основі її вла-

сних ресурсів, для опису системи потрібно вийти за її межі”^{*}. Це порушить критерій економічності словникової статті, зате словник виграє в семантичній компетенції.

Виявлені словотвірні варіанти, їх відношення і зв'язки дають переконливий матеріал для судження про своєрідність діалектної системи, створювану передусім неповторними сполученнями діалектних і загальноросійських елементів, про “життєздатність” у говірках тенденції до відносно вільного поєднання одних і тих самих афіксів з основами різних частин мови: *лупоглазить і лупоглазничать* (лупоглазый), *белендрясить і белендрясничать* (белендрясы), *зааминить і зааминивать* (аминь) і т.ін. Такі дані мають безсумнівну цінність для визначення ролі похідних однакової структури в розвитку словотвірної системи і свідчать про те, що “дозволи” і “заборони” на сполучуваність словотвірних афіксів не цілком залежать від віднесеності останніх до певних ЛСГ і/або їх частиномовної приналежності.

Наявність великої кількості словотвірних варіантів у межах однієї говірки, груп однорідних говірок, у мові діалектного типу взагалі забезпечується особливостями діалектного словотвору, які певною мірою виявляються в способі реалізації діючих у російській мові словотвірних законів: у говірках використовується великий набір словотвірних засобів, що беруть участь у творенні слів одного СЗ. При цьому досить послідовно простежується така закономірність: чим “головнішим” є те чи інше значення в системі словотвірних, тим більше афіксів захоплено в його оформленні; ті чи інші словотвірні елементи можуть відрізнятися від відповідних одиниць літературної мови ступенем продуктивності, характером семантичної сумісності і т. ін.

* Ю.Н.Караулов. О некоторых лексикографических закономерностях. Семантические аспекты словаря //ВЯ, 1974, N4 . – С. 50.

В розмаїтті причин виникнення словотвірних варіантів, які є однією з яскравих прикмет діалектної деривації, основні з них пов'язуємо зі специфікою словотвірної системи говірок, не обтяженої жорсткими рамками кодифікації, внаслідок чого мовні процеси протікають більш відкрито, специфікою комунікативної будови мови і не вважаємо словотвірні варіанти “мовною аномалією”, а афікси, що їх творять, позбавленими своїх природніх функцій. Оскільки варіантні похідні в системі діалектного дієслова репрезентують типізовані групи слів, то, крім загальних, можна думати і про окремі причини виникнення того чи іншого класу названих утворень. Урахування цих причин допоможе зрозуміти природу подібних слів і визначити їхнє місце в словотвірній системі російської мови, перейти до визначення специфіки варіювання на різних рівнях мови і можливості їх взаємовпливу — питань, найскладніших у загальному колі проблем, пов'язаних із функціонуванням варіантів на синхронному зрізі мови.

Глава 5 “Множинність мотивації в системі основних словотвірних характеристик дієслів паралельної похідності”.

В дієслівних зонах СП, крім мотивованих похідних, є полімотивовані — одночасно безпосередньо мотивовані двома чи більше словами. Різничитання термінологічного і понятійного характеру (В.В.Виноградов, Г.Й.Винокур, В.В.Лопатін, І.С.Улуханов, П.А.Соболева, О.М.Тихонов, О.А.Земська, Ю.Л.Гінзбург, О.І.Мойсєєв, Д.Ворт та ін.) багато в чому визначаються складністю самої проблеми, а також авторським підходом і матеріалом дослідження.

Виходячи з того, що у процесі слотвірного опису слова, при визначенні його місця в словотвірній системі мови повинні бути враховані всі типи множинності: множинність мотивації (ММ), множинність словотвірної структури (МСС), множинність словотвірного значення (МСЗ),

у цій главі розглядаємо явище ММ у системі основних словотвірних характеристик російського діалектного дієслова паралельної похідності, визначаємо чинники, що сприяють розвитку вказаного явища, ступінь його поширеності серед похідних різних способів творення, окремо — на прикладі варіантних дієслів, що являють собою особливий тип паралельних похідних; встановлюємо специфіку прояву полімотивованості залежно від багатозначності одиниць мотиваційних пар, характеризуємо лексикографічне відбиття цього явища. Термін “множинність мотивації” застосовуємо на позначення властивості похідного слова мати кілька мотивуючих. “Множинність словотвірної структури” — це властивість похідного слова членуватися по-різному при кожній мотивації. Отож, ММ і МСС — це дві характеристики похідного слова.

Головне спостереження пов'язане з тим, що полімотивованість не може бути інтерпретована як неоднозначність, оскільки у полімотивованих дієслів є лише одне ЛЗ (воно поєднане з різними СЗ, що розуміється як семантичне відношення мотивованого до різних мотивуючих). ЛЗ полімотивованого похідного є наслідком функціонування у мові різних семантичних моделей. Якщо у похідного є 2 мотивації, то в одному випадку ЛЗ мотивуючого опановується повністю, а в іншому — з семантичним скороченням.

У дисертації показано, що МСС не є абсолютною характеристикою, оскільки далеко не всі полімотивовані дієслова членуються на різні словотвірні частини.

З урахуванням основних словотвірних характеристик досліджувані дієслова подаємо 4 групами: 1) дієслова, що характеризуються ММ (мають по 2 чи більше мотивуючих), МСС (мають по 2 чи більше словотвірних структури), МСЗ (мають по 2 чи більше СЗ);

2) Похідні, що характеризуються ММ, МСС, ІСЗ;

3) Похідні, що характеризуються ММ, ІСС, ІСЗ;

4) Похідні, що характеризуються ММ, ІСС, МСЗ.

Похідні дієслова, що мають по два набори словотвірних характеристик, у своїй більшості мотивуються словами різних частин мови: непохідними іменниками і похідними від них прикметниками на: *-н-, -ян-, -яни-, -ив-, -ав-, -лив-*. Структурно вони побудовані префіксально-суфіксальним способом за допомогою циркумфіксів: *за- -е-, о- -е-, обез- -е-, обез- -и-, о- -и-, без- -и-, из- -и-, избез- -и-, избез- -ова-, с- -а-, за- -и-, на- -нича-*; значно менше — позитивною формою прикметників та похідними від них прислівниками; ці дієслова префіксально-суфіксального типу: *за- -и-, за- -ива-, пере- -и-, пере- -ива-*. Пор.: Как *перекосила* ты ховстину, один бок у её плотной, другой реткой, как лисенка, — это одна рука у тебя перебивает (т.е. сильнее с одного края прибывает нити ут/о/ка). На косо́й стан плохо навиваеця основа и при тканье таг *закосит*, штё один край ховства будет у пришвы, другой у наво́я (заднего вала ткацкого стана, на который навивают основу) (Костром.).

Похідні 2-ої групи, навпаки, мотивуються найчастіше словами однієї частини мови, є дієсловами префіксально-суфіксального та суфіксального типів. Наприклад: *осолдатеть* (Вят., Перм., Заурал., Даль — без указ. места) — 'стать солдаткой (женой, невестой, вдовой солдата)' и *осолдатеть* — 'стать солдатом'. Пор.: Неужели злая пуля убьёт мою симпатию, я, молоденькая дефчонка, навек *осолдатею*? Как *осолдател*, ровно другим стал, даже подрос как-то, поважнел... (о внуке).

Похідні 3-ої групи, що мають СЗ 'становиться/стать таким...', мотивуються: а) позитивом та компаративом прикметників. Пор.: Я во ем, а ни *улажэю*. А ина только *улажэить*, хуч што (Смол.). У ету пору ани (грибы) уш стали *режыть* (Ряз.). Руки теплеют у печки-то (Горьк.).

Издѣрабнела уся яґыда на нескѣлька ґадоу, штоґой-тѣ ей ни хватаить (Липецк.). Вот *подболышиют* робетишка, тогда умирать можно (Волог.); б) позитивом прикметників та прислівниками; в) компаративом прикметників та прислівниками; г) прикметниками, в тому числі – субстантивованими. СЗ 'делать/сделать таким...' охоплює дієслова, що мотивуються формами позитива та компаратива прикметників. Пор: Мылады *карочиють* плаття, а старыи – *далжэють* их (Смол.). Писульку у карандаша *оптонить* и то не знаед дома-то (Арх.). Плоха земля, *помячить* ыѣ надэ (Хаб.).

Похідні 4-ої групи мають СЗ 'стать таким...' та 'покрыться тем, что названо мотивирующим'. Мотивуючими є непохідні іменники та похідні від них прикметники на: -н-, -ив-, -к-, -ат-, -ав-. Пор.: Бывальт ся намаиси, ся *зпатеши/ш/а*, рубаху сымяш ы киниш ыйо ф печь (Ряз.) і т.ін.

Спільними для дієслів паралельної похідності всіх 4 типів основних словотвірних характеристик, що мають ММ, виявились СЗ 'становления признака' і 'наделения признаком'.

У випадку мотивації дієслів словами різних частин мови (непохідними іменниками і похідними від них прикметниками) для дієслів 1-ої групи (ММ, МСС, МСЗ), 3-ої (ММ, ІСС, ІСЗ) і 4-ої (ММ, ІСС, МСЗ) спільними словотвірними засобами є: -e- і за-...-e-; для дієслів 1-ої та 4-ої груп: o-...-e-, o-...-a-, o-...-u-, от-...-e-, -u-...-ся-, за-...-u-, -a-, -u-. У випадку мотивації позитивними формами прикметників і прислівниками – для дієслів 1-ої та 4-ої груп: за-...-u-; для дієслів 1-ої та 2-ої груп: пере-...-u-, пере-...-ива-.

При мотивації досліджуваних похідних словами однієї частини мови – іменниками – для дієслів 2-ої та 3-ої груп спільним словотвірним засобом є циркумфікс за-...-u-; при мотивації позитивом і компаративом прикметників – для дієслів 1-ої, 2-ої, 3-ої груп: -e-; для дієслів 1-

ої та 3-ої груп: *no...-e-*.

Незалежно від мотивації словами однієї частини мови чи кількох, у творенні аналізованих похідних беруть участь суфікс *-e-* і циркумфікс *за-...-и-*.

Крім однакових словотвірних засобів, зайнятих у формуванні одних і тих самих СЗ дієслів усіх 4 груп, у взаємодію з мотивуючими вступають різні засоби, які оформляють одне й те саме значення (дані наведені в таблиці № 34 додатку до дисертації).

Множинністю словотвірної мотивації в системі варіантних дієслів характеризуються в основі своїй похідні суфіксального, суфіксально-постфіксального, префіксально-суфіксального типів.

Варіантні слова з ММ, маючи складну систему значень, що формуються на базі лексичної семантики кількох мотивуючих у взаємодії з різними СЗ похідних, найчастіше виражають пряму і ясну співвіднесеність значень одиниць мотиваційних пар, підтверджуючи тим самим, що простота і природність мовлення — закон і норма діалектного мовлення. Пор.: широковжив. *озоровать і озорничать* (озорной, озорник, озорь); *живодерничать і живодерствовать* (живодер, живодерство); *крохоборничать і крохоборствовать* (крохобор, крохоборство), *шалопайничать і шалопайствовать* (шалопай, шалопайство); *жадаться* (Ворон.), і *жадновать* (Урал.) (жад, жада, жадный) і т.ін.

Реальність явища ММ сьогодні можна вважати безсумнівною; вона свідчить про складну взаємодію словотвірних типів і не залежить від напрямку похідності, її синтагматичності чи парадигматичності. Наявне далеко не послідовне і не регулярне відбиття в діалектних словниках явища ММ у цілому також слугує одним із доказів реальності існування в мові названої характеристики похідних слів. Більше того, ММ — явище не периферійне в російській мові, воно є необхідною базою для вироб-

лення нових семантичних, словотвірних і морфемних моделей.

Широка репрезентація досліджуваного явища в сфері дієслова пояснюється його складною, багатою системою словотвірних типів і моделей, яка базується на тісних словотвірних зв'язках з усіма основними класами слів.

До фактів, що впливають на розвиток ММ у говірках російської мови, крім наявності великої кількості слів-мотиваторів, семантично близьких чи тотожних, крім свободи сполучуваності твірних афіксів із широким колом твірних і семантичної співвіднесеності, відносимо функціонування діалектної мови лише в усній формі, також — власні естетичні критерії носіїв говірок, їх власне розуміння правильного-неправильного, соціальні оцінки того, що відбувається. Все це визначає смислову сполучуваність одиниць, яка на літературній основі часом є зовсім неможливою.

Встановлені нами співвідношення моно- і полімотивованості: 1) кожне зі значень похідного має лише одну мотивацію; 2) в одному значенні похідне має одну мотивацію, в іншому — дві чи більше; 3) полімотивованими є всі значення похідного, — дозволяють зробити висновок, що принципової різниці між полімотивованістю однозначних і багатозначних похідних немає.

Ступінь поширеності полімотивованості в досліджуваних похідних різних способів творення є різним: у префіксально-суфіксальному — 68%, в префіксально-суфіксально-постфіксальному — 20%, в суфіксальному — 10%, в суфіксально-постфіксальному — 2%.

Спеціальне дослідження полімотивованості слів є доцільним як для потреб лексикографії, так і для розкриття смислових зв'язків названих слів, систематизації їх значень і відтінків значень, особливо необхідних у вивченні російської мови як нерідної.

Вивчення названого явища є необхідним для повноти опису словотвірної системи діалектної мови, в якій воно займає значне місце, для вивчення цілого ряду питань теорії російського словотвору.

ММ, що має місце як у словотворі, так і в лексикології, розрізняється не лише можливістю співіснування опосередкованої лексичної мотивації і обов'язковістю лише безпосередньої в словотворі, але й тим, що "словотвірна мотивація вужча за лексичну за обсягом охоплюваного мовного матеріалу, але і глибша за ступенем впливу на лексичну семантику похідного слова, що вона неодмінно має вихід на "розшарування" єдиного ЛСВ" *.

Обчислення семантичних компонентів похідних дозволить у майбутньому відмежувати ММ від суміжних явищ і описати її різні типи, проте на початку повинні бути досліджені семантичні компоненти похідних слів усіх основних граматичних класів російської національної мови.

З точки зору кількісної характеристики ММ може бути представлена як бімотивованість, коли мотивуючими виступають 2 слова, і власне полімотивованість, коли кількість мотивуючих коливається від 3 до 6.

На комунікативному рівні явище ММ є звичайним, природним у тому розумінні, що будь-яке похідне дієслово може бути поставленим у будь-які мотиваційні зв'язки, котрі можуть бути "підтримані" або "не підтримані" словотвірною структурою, але котрі спираються на морфемну структуру і забезпечують синонімічні мотивації. В ситуаціях, коли СТ є ядерним в одних говірках і периферійним в інших, у

* Н. А. Прокуденко. Множественная словообразовательная мотивация и лексическое значение производного слова // Словообразование в совр. русск. языке. Проблемы деривации и номинации. Омск, 1988. — С. 11.

відношеннях ММ похідні цих типів своєрідно “підтримують” одне одного.

У висновках сформульовано основні результати роботи, намічені перспективи подальшого дослідження дієслів паралельної похідності в говірках російської мови.

Додатком до дисертації (том 2-ий) подано схеми, таблиці, що відбивають семантичну структуру дієслівних зон відсубстантивних, відад’єктивних СП, структуру дієслівної зони СП “зовнішньодієслівної” похідності; дані про взаємодію СЗ та словотвірних афіксів, способів словотвору в процесі творення похідних дієслів, мотивованих іменниками, прикметниками, числівниками, займенниками, прислівниками, вигуками і звуконаслідуваними словами і т.ін.; кількісну характеристику одиниць дієслівних зон СП з урахуванням СЗ, смислової співвіднесеності одиниць мотиваційних пар; типологію мотиваційних відношень дієслів із похідними у відад’єктивних СП; інвентар триплексів дієслів префіксально-суфіксально-постфіксального типу і т.ін.

Основні положення дисертації висвітлено в таких публікаціях:

1. Словообразовательные варианты в системе русского диалектного глагола (монографическое исследование). Киев, 1994. — 94 с.

Рец.: Е. А. Скоробогатова. “Русская филология. Украинский вестник”, № 1. Харьков, 1995. — С. 53-54; А. Л. Факторович. “Филология”, № 4. Краснодар, 1995. — С. 62-63.

2. Отад’єктивні словообразовательні варіанти російського діалектного глагола і їх лексикографічне описання // Російське мовознавство. Зб. наукових праць Київського ун-та, вип. 27. Київ, 1994. — С. 104-112.

3. Множинність мотивації у системі основних словотвірних характеристик дієслів паралельної похідності // Мовознавство, № 2. Київ, 1995 (у друці).

4. Словотвірні варіанти в системі російського діалектного дієслова //Мовознавство, № 5. Київ, 1993. — С. 55-59.

5. Отсубстантивные словообразовательные варианты русского диалектного глагола //36. наукових праць. Серія філологічна. Кам'янець-Подільський, 1993. — С. 53-61.

6. Многоприставочные глаголы в старых и новых записях (к эволюции былинной речи) //Язык и литература. Материалы 2-ой научно-теоретической конференции молодых ученых и аспирантов. Самарканд, 1969. — С. 147-151.

7. Инфинитив в пудожских говорах Карелии //Исследования по русскому и славянскому языкознанию, вып. 2. Труды СамГУ, 1969, № 163. — С. 256-260.

8. Возвратные формы глаголов в пудожских говорах Карелии // Там же. — С. 291-298.

9. К изучению русских говоров Карельской АССР //Там же. — С. 215-232.

10. Классы глаголов в говорах и произведениях устного народного творчества Пудожского района Карелии //Труды СамГУ, вып. 170, 1969. Труды СамГПИ, — С. 93-117.

11. К вопросу о составе глагольной лексики русского говора Пудожья Карельской АССР //Труды СамГУ, вып. 205. 1971. Исследования по русскому и славянскому языкознанию, № 3. — С. 162-167.

12. О полипрефиксальных глаголах в русском говоре Пудожского района Карельской АССР //Труды СамГУ, вып. 248. 1973. Исследования по русскому и славянскому языкознанию, № 4. — С. 203- 215.

13. Русский диалектный инверсарий //Учебное пособие. Самарканд, 1974. — 207с. (у співавторстві).

14. Из наблюдений над системой времен глагола в русском говоре Пудо-

жского района Карельской АССР //Труды СамГУ, вып. 250. 1974. Исследования по русскому и славянскому языкознанию, № 5. — С. 28-32.

15. Русский диалектный инверсарий //Учебное пособие, вып. 2. Самарканд, 1977. — 91с. (у співавторстві).

16. Из русского диалектного инверсария: фрагменты словаря: -ла, -ма-, -на //Исследования по русскому и славянскому языкознанию, т. 8. Самарканд, 1976. Труды СамГУ, вып. 299, 1977. — С. 103-178 (у співавторстві).

17. Из наблюдений над отыменными глаголами в русских народных говорах //Исследования по русскому и славянскому языкознанию. Самарканд, 1979. — С. 45-50.

18. Из наблюдений над многоприставочными глаголами в романе "Поднятая целина" //Материалы научной конференции к 75-летию М.А.Шолохова. Великий художник современности. М., 1983. — С. 203-204.

19. Из спостережень над лексикою острівної говірки на території Хмельницької області //Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. Житомир, 1983. — С. 141-143.

20. Диалектная словообразовательная синонимика как средство обогащения русской диалектной речи //Вариантность и норма в словообразовании русского и других славянских языков. Самарканд, 1986. — С. 32-37 (у співавторстві).

21. Трудные случаи словообразовательного анализа //Словообразование в современном русском языке. Проблемы деривации и номинации. Омск, 1988. — С. 85-87 (у співавторстві).

22. Работа над повышением культуры русской речи при изучении словообразования в украинской школе //Двуязычие в советском обществе. Винница, 1988. — С. 373-374.

23. Словообразование в трудах В. В. Виноградова //Изучение тео-

ретического наследия акад. В.В.Виноградова. Методические рекомендации (результаты внедрения научных исследований в практику преподавания русского языка). Львов, 1989. — С. 14-15.

24. Формальные варианты слов в творчестве Н. А. Некрасова // Тезисы докладов всесоюзной научно-практической конференции. Ярославль, 1989. — С. 98-99.

25. Образное слово в повести В. Шукшина "До третьих петухов" // Тезисы докладов всесоюзной научно-практической конференции. Барнаул, 1989. — С. 121-122.

26. Диалектная лексика как средство повышения художественной экспрессии в творчестве М.М.Пришвина // Русское языкознание. Сб. научных трудов Киевского ун-та, вып. 18. Киев, 1989. — С. 138-144 (у співавторстві).

27. Русские говоры Хмельницкой области как объект лингвистического краеведения. Хмельницкий, 1990. - 31с.

28. Методические указания по русской диалектологии. Хмельницкий, 1991. — 16с.

29. Изучение русского словообразования в условиях национального дву- и многоязычия // Материалы II международного семинара "Славянская культура в современном мире". Киев, 1991. — С. 106-107.

30. Поликорневые производные в стихах воронежского периода О.Мандельштама // Материалы всесоюзной конференции. Воронеж, 1991. — С. 92-95.

31. Формальная организация глаголов-синонимов в говорах Ярославской области // Тези доповідей наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 1991. — С. 140.

32. Семантика приставки ЗА- в структуре производных глаголов русских говоров Пудожского района Карельской АССР // Лингвистическая семантика и прагматика. Материалы V научной конференции по проблемам

семантических исследований. Москва-Харьков, 1991. — С. 87-89.

33. Формальные варианты диалектного глагола //Актуальные проблемы лексикологии. Тезисы докладов научно-методической конференции. Ч. 1. Даугавпилс, 1991. — С. 84.

34. Деривационные отношения в системе отаദ്ъективных диалектных глаголов русского языка //Актуальные проблемы русского словообразования. Материалы VI межрегиональной научно-практической конференции. Ч. II. Самарканд, 1991. — С. 171-174.

35. Работа над значением слова как фактор повышения культуры речи //Проблемы развития речи. Материалы межвузовской научно-практической конференции. Петрозаводск, 1992. — С. 91-95.

36. Побутова форма розмовної мови російських переселенців на Хмельниччині //Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля. Науковий збірник. Кам'янець-Подільський, 1992. — С. 97-100.

37. Синтаксические функции имен действия в “Семейной хронике” С.Т.Аксакова //Научно-методические материалы, вып. 4. Обучение языку. Житомир, 1992. — С. 44-46.

38. Сборник задач и упражнений по русскому языку для участников школьных олимпиад. Хмельницкий, 1992. — 126с. (у співавторстві).

39. Культура речи учащихся в классах с углубленным изучением русского языка //Тезисы докладов научно-методической конференции “Проблемы изучения и преподавания русского языка в вузах и школах республики”. Ч. II. Минск, 1992. — С. 14-16.

40. Стилистическое значение приставок в полипрефиксальных глаголах русских былин //Стилистика русского языка: Теоретический и сопоставительный аспекты. Материалы VI научной конференции по проблемам семантических исследований. Ч. 1. Киев-Харьков, 1993. — С. 64-66.

41. Поликорневые производные в говорах Соликамского района Пе-

рмской области //Тези доповідей наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 1993. — С. 118-119.

42. Словообразовательные варианты в системе русского диалектного глагола и культура речи //Язык и культура. Вторая международная конференция. Тезисы. Ч. 1. Киев, 1993. — С. 104-105.

43. Типы формальных вариантных рядов диалектного глагола // Материалы III международного семинара “Славянская культура в современном мире”. Киев, 1994. — С. 214-215.

44. Словообразовательные варианты русского диалектного глагола, мотивированные междометиями и звукоподражательными словами // Изучение лексики, грамматики, текста в аспекте концепции языковой картины мира. Тезисы докладов и сообщений научной конференции. Екатеринбург, 1994. — С. 33-35.

45. Глаголы параллельной производности с множественностью основных словообразовательных признаков в говорах русского языка // Национально-культурный компонент в тексте и в языке. Ч. 1. Минск, 1994. — С. 100-103.

46. Варианты со словообразовательным значением ‘выполнять работу того, кто назван мотивирующим именем существительным’ в системе русского диалектного глагола //Язык и культура. Третья международная конференция. Тезисы. Ч. 3. Киев, 1994. — С. 99-100.

47. Варианты со словообразовательным значением ‘стать таким...’ в говорах русского языка //Материалы III съезда Белорусской Ассоциации Коммуникативной Лингвистики “Функциональный подход в теоретическом и прикладном языкознании”. Минск, 1995. (у друці).

48. The lexicographic description of word-building variants of the russian dialect verb //Questions of applied linguistics (Abstracts). P.1. International conference. Zhitomir — Ukraine, 1994. — В. 27-28.

Литвинникова О. И. Словообразовательная парадигматика русского диалектного глагола.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.02 – русский язык. Институт языкознания им. А. А. Потебни НАН Украины, Киев, 1995.

Защищается рукопись, в которой впервые осуществлено синхронное семантико-грамматическое описание производных в зонах словообразовательных парадигм “внешнеглагольного” типа говоров русского языка. Целенаправленно выявлены системообразующие сочетаемостные свойства словообразующих формантов и мотивирующих слов (основ) в пределах каждого словообразовательного значения глаголов, мотивирующихся именами существительными, прилагательными, числительными, местоимениями, наречиями, предлогами, частицами, междометиями и звукоподражательными словами, словами категории состояния, устойчивыми словосочетаниями. Установлены ведущие тенденции, наблюдающиеся в процессе образования словообразовательных вариантов, определен их закономерный характер. Рассмотрена множественность мотивации в системе основных словообразовательных характеристик глаголов параллельной производности. Построена типология мотивационных отношений единиц словообразовательных пар. Осуществлено практическое внедрение полученных результатов. Сделаны основные выводы исследования, намечены направления дальнейшей работы.

Ключові слова: словотвірна парадигма, дієслівна зона, словотвірне значення, семантична співвіднесеність, мотиваційна пара, словотвірні варіанти, множинність мотивації, засоби словотворення, слотвірні афікси, дериваційний ступінь.

Lytvinnikova O. I. *Word-building Paradigmatics of the Russian Dialectal Verb.*

Dissertation paper for conferring the scientific degree of the doctor of philology in speciality 10.02.02 – the Russian language. Institute of Linguistics named after A. A. Potebnya National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, 1995.

In the submitted thesis synchronic semantic- grammatical description of derivatives in the field of word-building paradigm of external verbal types of dialects of the Russian language has been carried out for the first time. Systemic distribution and combinability of word-building formants and motivating words (stems) have been revealed within the limits of every word- building meaning of the verbs, motivated by nouns, adjectives, numerals, pronouns, adverbs, prepositions, particles, interjections and onomatopoeic word, stative and set combinations.

Leading tendencies, observed in the process of formation of word-building variants have been established, their systemic character has been determined. Variety of motivation within the system of principal word-building characteristics of verbs of parallel derivation has been investigated. Typology of motivational relations between units of derivational pairs has been built. Obtained results have been implemented into practice. Basic conclusions proceeding from the research work have been drawn.

Direction of further research has been outlined.

Key word: a word-building paradigm, verbal field, word-building meaning, semantic relativity, motivational pair, word-building elements, variety of motivation, ways of derivation, word-building affixes, derivational tact (step).

O. Lytvinnikova

Науково-видавничий відділ Кам'янець-Подільського
державного педагогічного інституту. Умовн. друк. арк. 3.
Зам № 3. Формат 60 x 84 1/16. Тираж 100.

448386

AB 32.542